२३९०

इ. वि. का. राजवाडे संशोधन मंडळ धुळें.

—: हस्त लिखित ग्रंथ संग्रह :—

ग्रंथ क्रमांक ५३५।वे ७५ [330]

ग्रंथ नाम गीता.

विषय म. वेदांत.

वेदान्त

…ाय सोळावा

मराठी श्लोक.

" Joint project of the Rajwade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai. "

(1)

॥श्रीगणेशायनमः अश्वत्थयासिमूळ ऊर्ध्व अधश्चशाखा संसारपिंपळ असा अविनाशदेख ॥
खालेवरीचहूकडे मूळफांद्यियाचाकेसातुद्दष्णा निसंशय अर्जुनाचा ॥ १ ॥ सांगेश्रीरंगपार्थीहृदत
रखकरीशस्त्रनिःसंगज्यांचि तोडायातोचियेथे नरवरविटपादृक्षवैराग्यज्याचे मानातेजाळितो
जोमोहतरूसमुळीनाशिलासंगदोषा टाकिअध्यात्मपाहेसमूळनिवटिलाकामतोमुक्तदोषा २
तोपावेत्यास्थानाफिरूनिपरतने जेथुनियाघडेला नेयेसूर्यप्रभातेसीतरूचहाअग्निजेथेसिरना॥
पावेतेथेअसाहानरवरनिपुणज्ञानवैराग्यज्याचे तेयाजीवासजाणेमनसहितघडेवर्तनेजन्मज्या
चे ३ जाजाजातोशरीरीत्यजुनिजुनीतनूतेथज्ञानेंद्रियाते सांगातेध्येमनातेमगशिरततनुभो
गीताभोगनेये चैयांतमूढमाणिकिमीपिनबुझतीजाणतीतत्वज्ञानी जेकायादेंद्रियातेहृढतरदमीती
पावतीतेनिदानी ४ जेकायादेंद्रियातेहमनविषयीचेफारगोढेढिलेजे सांतेआत्मानदिसश्रम
बहुतकरो मूढअज्ञानतेजे जेआहेसूर्यबिंबीहीमकरअनळीतेजमाझेचि जाणभुतानमीचिधतो
धरणीतशिरूनिओषधी लागिजीणे ५ मीरहीजठराग्नि म्हणुनिपचतसे अन्नहेंचोत्रकारी॥
प्राणापानासिजेव्हामिळनघडतसे वायुसंचारकरी सर्वाचेमीशरीरी बसूनी नरवराज्ञानदेतो विशे
षी ज्ञानाचानाशकर्त्तामजहूनिदूसराजाणतानाहिविशेषी ६ वेदीमीजाणिजेतोसकुळवद
से सार्थवेदांततामी जाणतोइशमीगाइतरउभयजेत्याहनिर्वेगकामी लोकीसर्वाभूतातेक्षरखळ
ख दुजाअक्षरूगुप्तआहे मीयादोघाहुनीही इतरपुरूषजोउत्तमुतोचिआहे ७ जोयालो
कत्रयातेधरूनिभरीसेपोषितांईश्वरूमी लोकीवेदिस्तविला म्हणुनी म्हणतीजे उत्तमूतोचिहामी॥

ऐसाजाणेमलाजोमूढपणत्यजुनितोचिमद्रूपपावे ऐसेहेगुह्यशास्त्रातिउत्तमथुनिगीताअध्यायपं ता
थरावे १५ केलेश्रीहृषीचेचरणरजमु खिताजगन्नाथथत्तो ॥ गोष्ठीव्यास्ख्यान हेतो
मरूचेलचतुरामानवाश्रेष्ठधूर्त्ता ॥ झालोनिःसंगपाहि ऋषीगुरुरूपेमुक्तमीस्थुळदेही ॥ दृहि
देहासत्यागीत्यजुनिविषमताशांतिसंशोतीदेही १५५ ॥ ॥

(2) श्रीभगवानुवाच अभयंसत्त्वसंशुद्धिर्ज्ञानयोगव्यवस्थितिः दानंदमश्चयज्ञश्चस्वाध्यायस्त
पआर्जवं १ टिका षोडशाध्यायीज्ञानसंपत्तिचीलक्षणे भगवंतसांगतो। अभयअसावे।
भयहेमनाचीवृत्तिहोय तेहिदुसऱ्यापासूनभयहोतेतर जोअद्वितीयआत्मारामझालाद्वैत
उरलेचनाहिमगभयकोणापासून्व्हावेयास्तवअभयहेज्ञानाचेलक्षण १ सत्वसंशुद्धि
असावी। सत्वम्हणजेअंतःकरणतेशुध्धअसावे। तेशुध्धउत्तमकर्मकरूनहोतेनिषिद्धपदा
र्थसमुळीवर्जावे निषिद्धम्हणजेअशास्त्रीय आचरण अभक्षअपान अगम्यअविहिविधि
अविहितद्रतकेनकरून ज्याआश्रमीअहे त्याचीयथार्थमार्गेआचरतासत्त्वशुद्धि होतेहेज्ञा
निपुरुषाचेमुख्यलक्षण ॥ २ ॥ ज्ञानयोगव्यवस्थितिः॥ असावीअखंडज्ञानानुसंधान। ३
असावे॥ अनात्मवृत्तिअज्ञानयासक्षणक्षणानिरसीतजावे हेज्ञानिपुरुषाचेलक्षण तिसरे।
॥३॥

Joint project of the Rajwade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai

१ स्य अताहानअसावे। दानम्हणजेदक्षणातेदक्षणामुख्यकीजोमुमुक्षुहोवुनअनन्यशरण आलासा
सज्ञानसांगावे। नमुमुक्षुमंदअधममध्यमलक्षणत्यासतत्वमूर्तिज्यावेदणवादिकत्याच्चिउ
पासनासांगावीकेवळअधम आणिसंताचेठाईसंगतधरितो। त्यासस्वकर्मसांगावेहेदानाचे
(21A) चिन्ह। आणिसर्वप्राणिमात्रासदंडनकरावाभयनद्यावेहे हिदानाचेलक्षण। आपणासमिळाले
भक्षअधिकअसलेवाढुनभक्षावे॥ अतादमअसावा॥ दमम्हणजेअंतरइंद्रियनिग्रहहादम
॥ ५ ॥ यज्ञश्च॥ यज्ञम्हणजेज्ञानाभ्यासहोय तहेयज्ञजेथेविष्णुआत्माम स्फुरितहोय अ
हो वैविष्णुरितिश्रुते। आणिदर्शपूर्णमासादिकहेहिअधिकारपरत्वेयज्ञहोय हे यज्ञाचेल
क्षण॥ ६ ॥ अतास्वाध्यायअसावा। स्वाध्यायम्हणजे वेदजप। आणिब्रह्मयज्ञ। अथवानाम
संकीर्तन। उपनिषद्भागयाचेपठण। अथवा॥ स्वम्हणजे आत्मायाचेध्यान। तोस्वाध्याय।
हेस्वाध्यायलक्षण॥ ७ ॥ आतातपअसावे। तपतेपुढेसांगणार। आहेतकायिकवाचिक
मानसिक त्याचाविस्तारपुढेहोयील॥ ८ ॥ आर्जवअसावे आर्जवम्हणजेसर्वासीनीटअ
सावेवाकडेकोणासिनसावेसर्वासआवडेऐसेवर्त्तावे॥ हेआर्जव॥ ९ ॥ श्लोक॥ अहिंसा
सत्यमक्रोधस्त्यागः शांतिरपैशुनं॥ दयाभूतेष्वलोलुत्वंमार्दवंह्रिरचापलं॥ २ ॥ टीका॥

Mandal, Dhule and the ... Mumbai

(3)

गी० अहिंसा असावी। तीचे लक्षण ते राव्यात सांगीतले प्राणिमात्रास दुःख न द्यावे ॥ १० ॥ सत्य अ टी०
सावे ॥ सत्य ह्मणजे सत्यस्वरूप तेथे निष्ठा ठेवून इतर दृश्य असत्य येथे अनादर आणि सत्य अ०
४ प्रिय बोलावे पवित्र बोलावे। हे सत्य लक्षण ॥ ११ ॥ अस्तेय असावे। ह्मणजे चोरि करूनये १६
मने करून हि पारख्या वस्तुचा अभिलाष करूनये ॥ १२ ॥ क्रोध नसावा ॥ १३ ॥ त्याग असा
वा। त्याग ह्मणजे संन्यास की षमात्र उच्चार केल्यावर ग्रहण करायाचा अधिकार राहात ना
हि ॥ या कर्त्ता तो त्याग खरा ॥ आणि सर्व वस्तुचा त्याग तो हि करीत जावा ॥ १४ ॥ शांति अ
सावी ॥ शांति ह्मणजे सर्व वासने चि शांति। की। कोणचाहि विशि उद्योग न घडे ह्मणजे ते शांति
मुख्य ॥ १५ ॥ अपैशून्य असावे ॥ पिशुनता ह्मणजे दुसऱ्याचा द्रोह करणे ते करूनये ॥
याचे नाव अपैशून्य ॥ आणि त्याहा कुहि सांगून ये सहज हि कोणाचि गोष्ट कोणापासी न
बोलावी। हे अपैशून्य ॥ १६ ॥ दयाभुताचे ठाई असावी ॥ १७ ॥ अलोलुप्त असावे ह्मणजे
लालूच नसावी ॥ १८ ॥ मार्दव असावे ह्मणजे नम्र असावे गलित वृत्तीने असावे। उद्धत न
सावे ॥ १९ ॥ ह्री असावी ह्मणजे निंद्य पदार्थ भक्षणाचे निंद्य बोलणे निंद्य वर्तना चे ठाई लु
ज्जा असावी ॥ २० ॥ अचपल असावे। चपल नसावे स्थीर रहावे वर्तत जावे ॥ २१ ॥ श्लोक ॥ ४
तेजः क्षमा धृतिः शौचमद्रोहो नातिमानिता ॥ भवंति संपदं दैवीमभिजातस्य भारत ॥ ३ ॥

(3A)

टिका ॥ तेजअसावेसत्कर्मिउद्युक्तक्षमाअसावी। जेसापृथ्विवरमळमूत्रादिककर्त्तीपृ
थ्विसोसितेतैसेलोकाहिवर्मेकरूननिंदिकानानाप्रकारेगांजिलातरतेंसोसावे ॥२३
धृतिआसावी। धैर्यऐसेकीआकाशहितुटूनपडलेतरचित्तउळमळीनाहेधृतीचेलक्षण
॥२४ ॥ शौचअसावा। अंतरिकामवासनेचामळनसावा बाह्यमृत्तिकाजळेंशौचकरावा ॥
हाशौच ॥ २५ ॥ अद्रोहअसावा। आपणाहूनतपआधीकज्ञानेअधीकआचारेआधिक
त्याचाद्रोहनकरावा ॥ २६ ॥ नातिमानिता। अपमानकोणाचाहीनकरावालेकरासहिआप।
णाहूनश्रेष्ठमानावेहेदैविसंपत्तिजेतेयाप्रकारेच्योसांगीतलीइतकीचिन्हेंतोदैवसंपद्वान्।
ज्ञानिपुरुषासहेचिंन्हेआगत्य ॥ २७ ॥ श्लोक ॥ दंभोदर्पोभिमानश्चक्रोधःपारुष्यमे
वच ॥ अज्ञानंचाभिजातस्यपार्थसंपदमासुरीं ॥ टिका ॥ ॥ आताआसुरीसंपत्तीचील
क्षणेसांगताहेत ॥ दंभह्मणजेस्नानसंध्याआचारलोकासदाखवावा। उत्तमवस्त्रेटिळेमाळा
श्रीमुद्राभस्मादिकरूनहेबाहेरदाखवावे। अंतरीकाहिचनाहीं ॥ अल्पीयज्ञकेलेसत्कर्मेके
लीतीर्थेकेलीहेसांगावेयाचेनावदंभ ॥ १ ॥ दर्पाचेलक्षणधनाचामदविद्येचामदअभि।
जनाचामदतारूण्याचामदलावण्याचामद। चातुर्याचामदऐश्वर्यसत्तेचामदअनेकमदइत
केमदकरूनइतरासतुछमानितो। ऐसादर्पजाणावा ॥ २ ॥ अभिमानतोतरआसिद्धचदेहा

(37)

गी० भिमानमानिताता ॥ ३ क्रोधतोतरप्रसिद्धच ॥ ४ ॥ पारुष्यह्मणजे निष्ठुरभाषण ५ अज्ञा टी०
५ नह्मणजे अविवेक ॥ हराक्षसाचेस्वभाव पुरुषाचेठाई असतो तो हिराक्षसेच होय ॥ ६ ॥ ॥ जगं०
॥ श्लोक ॥ दैवीसंपद्विमोक्षाय निबंधायासुरीमता ॥ माशुचः संपदंदैवीमभिजातोसिपांडव
॥ ५ ॥ टीका ॥ दैवीसंपत जेते मोक्षासदेते आसुरीसंपद गर्भवासदेते । तू अर्जुना शोककरून को
दैविसपत्तीप्रमाणवर्तणूककर ह्मणजे मुक्त होसील ॥ ५ ॥ श्लोक ॥ द्वौभूतसर्गौलोकेस्मिन्दैव
आसुरएवच ॥ दैवोविस्तरशः प्रोक्त आसुरंपार्थमेशृणु ॥ ६ ॥ टीका ॥ आसुरीसंपत्ति
टाकावी ह्मणून भगवान सांगताहेत या भूती [illegible] दोनप्रकारच्या येक दैवसंपत्तिचे प्राणि येक ।
आसुरिचे प्राणी दैविविस्तारे सांगीतली तसी आसुरी हि विस्तारे आईक ॥ ६ ॥ श्लोक ॥ प्रवृत्तिं
चनिवृत्तिंचजनानविदुरासुरा ॥ नशौचंनापिचाचारोनसत्यंतेषुविद्यते ॥ टिका ॥ जेजेअसु
रप्राणि त्यांचीलक्षणे ऐसी । ज्याला प्रवृत्तिमार्ग कळेना । निवृत्तिमार्ग कळेना । त्याला शौच ना
हि । आचार नाहि सत्य नाहि ऐसे प्राणी आसुर ॥ ७ ॥ श्लोक ॥ असत्यमप्रतिष्ठंतेजगदाहु
रनीश्वरं ॥ अपरस्परसंभूतंकिमन्यत्कामहेतुकं ॥ ८ ॥ टी० ॥ सत्य जे वेदशास्त्र हे त्यासप्रमा
णनाही । हे लटकेहोत वेदाचे कर्ते तिघे होत मुनियक भंड निशाचर तिघा हि केला वेद । तो लट
का त्याप्रमाणे करावासे वर्ताव । मग धर्म अधर्म हे सत्य केचे । हे जगत सहजच होते याला थ
र्मा धर्म करावास पाहिजे या जगास मूळ काम होय । स्त्रीपुरुष मिळालीते थून उत्पत्ति होते ॥ ५

(5A)

यथेविधिपुरःसरविवाहकेलातरस्त्रियेकेरहोतीलनाहितरभकतेस्त्रीपाशीगेल्याने काय
होतनाहित तस्मातजगहेयासकाममूळहोयधर्माधर्म वेदप्रमाणयाचेप्रयोजननाही ऐसेअ
सुराचेमतपुढेहितेचलक्षण॥ ८ ॥ श्लोक ॥ एतांदृष्टिमवष्टभ्यनष्टात्मानोल्पबुध्धयः
प्रभवंत्युग्रकर्माणः क्षयायजगतोहिताः॥ ९ ॥ टीका ॥ लोकजेदअज्ञानीपाखंडीत्यांसप्रमा
णेच्याकावे। मळिनआहेचित्तज्याचे। अल्पबुद्धि दिसते। पदार्थीचेठाईभरवसामानुनवर्त्ती
वे। उग्रकर्मीयेठाईं प्रवर्तावेजेणेजगाचानाशहोय॥ ९ ॥ श्लोक ॥ काममाश्रित्यदुःपूरंदंभमा
नमदान्विताः॥ मोहाद्गृहीत्वासद्ग्राहान्प्रवर्ततेशुचिव्रताः॥ १० ॥ टीका ॥ जेकधीतृप्तहो
यिनातऐसाकामजोत्यांकामाते अंगिकारूनदंभमानमदेकरूनयुक्तहोताहेतक्षुद्रदेवतां
चेअनुष्ठानिप्रवर्तताहेत यामंत्रेकरूनधनप्राप्तिहोतेऐसेमंत्राचेअनुष्ठानिप्रवर्तताहेत ॥
मांसादिकभक्षिताहेत विषयासक्तमग्नहोताहेत॥ १० ॥ श्लोक ॥ चिंतामपरिमेयांचप्रलयांता
मुपाश्रिताः॥ कामोपभोगपरमाएतावदितिनिश्चिताः॥ ११ ॥ टीका ॥ सदैवचिंतावाहताहेत
मरेतोवरकधिनिश्चिंतकोणाविशिहोणेनाहि ॥ कामभोगहाचभोगिल्यानेपुरुषार्थ आणिखि
याहुनवृथाजन्मासआल्याचेसार्थकहेच कोपकामिळवावा विषयभोगावेनाहितरवृथाजन्म
सआलाअसकरह्मणताहेत॥ ११ ॥ श्लोक ॥ आशापाशशतैर्बद्धाः कामक्रोधपरायणाः ॥
ईहंतेकामभोगार्थमन्यायेनार्थसंचयान॥ १२ ॥ टीका ॥ आशाचेपाशसहस्रकजेतहि।

Rajwade Sanshodhan Mandal, Dhule ...

(5)

गी० बंधनपावले कामक्रोधपरायण झाले चोरि हि करावी सिंदळकी हि करून कामभोगसंग्रहावेत ह्मणू टी०
१६ न अन्यायमार्गि प्रवर्तताहेत धन मिळवितांहेत ॥१२॥ श्लोक ॥ इदमद्य मया लब्धमिमं प्राप्स्ये म
नोरथं ॥ इदमस्तीदमपि मे भविष्यति पुनर्धनं ॥ १३॥ मग चोरिचे अपहाराचे धनाकरून संपन्न होऊ अ०
न गोष्टि बोलताहेत इतके तर धन आज मिळविले पुढे इतके मिळणार आहे इतके तर गांठोडीत आ १६
हे पुढे हि या प्रकारे वर्षाने वरीष धन मेळवीन ॥ १३॥ श्लोक ॥ असौ मया हतः शत्रुर्हनिष्ये चाप
रानपि ॥ ईश्वरोहमहं भोगी सिद्धोहं बलवान्सुखी ॥ १४॥ टीका ॥ हा होता माझा शत्रु तो तर मी
मारला आणखी ही जे मजसी वाकडे होतील ते मी मारीन ॥ मी ईश्वरच आहे भोगिता मीच आहे या
उत्तम स्त्रिया जितक्या त्या मीच भोगाव्या सिद्ध तो मीच आहे माला पापपुण्य ह्मणजे काय बळवंत
हि मज सारखा कोण आहे ॥ सुखी हि मज सारखा कोणि नाही ॥ १४॥ श्लोक ॥ आढ्योभिजन
वानस्मि कोन्योस्ति सदृशो मया ॥ यक्ष्ये दास्यामि मोदिष्य इत्यज्ञानविमोहिताः ॥ १५॥ टी०
धनाढ्यामध्ये श्रेष्ठ तो मीच आहे ॥ मज सारिखा गोत्रका भाउबंद आणखी कोण आहेत मज सा
रखा या लोकी कोणीच नाही ॥ मी यज्ञ कर्ता देणार ही मीच दानाच्या ऐश्या अज्ञाने मोहिले आसुर
ह्मणवात ॥ १५॥ श्लोक ॥ अनेकचित्तविभ्रांता मोहजालसमावृताः ॥ प्रसक्ताः कामभोगेषु पतंति न
रकेशुचौ ॥ १६ ॥ टीका ॥ चित्ताचे गाढे अनेक भ्रांति मोहजाळ्याने वेढले कामभोगी असक्त ते नरकांत ६
पडताहेत अशुचीमाणी ॥ १६ ॥ श्लोक ॥ आत्मसंभाविताः स्तब्धा धनमानमदान्विताः ॥ यजं
ते नामयज्ञैस्ते दंभेनाविधिपूर्वकं ॥ १७॥ टीका० ॥ आपण संभावित ह्मणोन गर्वी चढला आहे ॥

(5A)

धनमानमदेयुक्त मग दंभे करून यज्ञ करिताहेत अविधिपूर्वक यथास्थीत नाही॥ १७॥ श्लोक॥ ॥
अहंकारं बलं दर्पं कामं क्रोधं च संश्रिता:॥ मामात्मपरदेहेषु प्रद्विषंतोभ्यसूयका:॥ १८॥ टीका॥
अहंकार बल दर्प काम क्रोध इतके करून युक्त मी जो ईश्वर आपले देही पराचे देही वर्ततो त्या आत्म्या
चा द्वेष करिताहेत निंदिताहेत॥ श्लोक॥ तानहं द्विषत: क्रूरान्संसारेषु नराधमान्॥ क्षिपाम्य
जस्रमशुभानासुरीष्वेव योनिषु॥ १९॥ टीका॥ तमाझा द्वेष करणार जे क्रूर प्राणी त्याला संसारा
चे ठाई योजितो ज्या योनीचे ठाई दुर्धर यातना आसुरी योनीते थ त्या मूढास घालितो॥ १९॥
श्लोका॥ आसुरीं योनिमापन्ना मूढा जन्मनि जन्मनि॥ मामप्राप्यैव कौंतेय ततो यांत्यधमां ग
तिं॥ २०॥ टीका॥ मूढ जे हे ते जन्म जन्माचे ठाई असुरी योनी पावले ते माला न भजता अधम
योनी प्रती पावताहेत॥ २०॥ श्लोक॥ त्रिविधं नरकस्येदं द्वारं नाशनमात्मन:॥ काम: क्रोध
स्तथा लोभस्तस्मादेतत्त्रयं त्यजेत्॥ २१॥ टीका॥ नरकास जावया चे तीन द्वारोटे आहेत काम
क्रोध लोभ हे तीन ज्याचे ठाई ते तो आत्मज्ञानाचा नाश करून नरकास जाण या तिघा करताहे
ते म्हणून हे तिन्ही आधि टाकावे॥ २१॥ श्लोक॥ एतैर्विमुक्त: कौंतेय तमोद्वारैस्त्रिभिर्नर:॥
आचरत्यात्मन: श्रेयस्ततो याति परां गतिं॥ २२॥ टीका॥ हे तमाचि तीन द्वारे यापासून जो सुटला
तो आत्मसाधनी निर्विघ्न लागला असता परांगतीते पावतो॥ २२॥ श्लोका॥ य: शास्त्रविधि

Joint project of the Rajwade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai.

(8)

गीता० मुत्सृज्य वर्त्तते कामकारतः ॥ न स सिद्धिमवाप्नोति न सुखं न परां गतिं ॥ २३ ॥ टीका ॥ जेयाशा अ०
६७ स्त्राप्रमाणे वर्ततनाही कामी होवून अविधीशास्त्रें जेते थे निष्ठा ठेवून तेच मुख्य मानितो त्याप्रमा १६
णे निषिध्धाचरण जे त्याच्या ठाई पुण्यभाव धरितो त्यास मुक्तता कधीही होणे नाही। सुख हो
णे नाही ॥ पुढे जन्म हि घड होत नाहि ॥ २३ ॥ श्लोक ॥ तस्मात्शास्त्रं प्रमाणं ते कार्याकार्य व्यव
स्थितौ ॥ ज्ञात्वा शास्त्रविधानोक्तं कर्म कर्तुमिहार्हसि ॥ २४ ॥ टीका ॥ म्हणून अर्जुना अविधी
शास्त्रें टाकून वेदविहित शास्त्र जे त्याप्रमाणे वर्तीने कार्य वोळखावे अकार्य वोळखावे शास्त्र
विधान जाणून कर्म करणे ऐसी आस्करी संपत्ती सोड शाध्याई सांगीतली ॥ ऋषी श्वरी प्रीती
पावो ॥ २४ ॥ ६१ ॥

" Joint project of the Rajwade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai. "

मूळ प्रत पाहण्यासाठी संपर्क

इतिहासाचार्य वि.का. राजवाडे संशोधन मंडळ, धुळे
राजवाडे पथ, गल्ली नं. १, धुळे-४२४००१ (महाराष्ट्र)
दूरध्वनी क्रमांक (०२५६२) २३३८४८
Email ID : rajwademandaldhule@gmail.com